

До спеціалізованої вченої ради К 70.895.02
у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук

УСТИМЕНКО ОЛЕНИ АНАТОЛІЇВНИ

на дисертацію

МУЛ АЛЬОНИ МИКОЛАЇВНИ

на тему:

**«ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ»,**

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Процес побудови України як демократичної правової європейської держави, розбудови й становлення правосвідомого громадянського суспільства зумовлений низкою факторів та чинників як позитивного, так і негативного характеру. Реалії сучасного життя часто пов'язані з обставинами, які або не залежать від волі людини, або залежать опосередковано, і належне законодавче врегулювання та доктринальна розробка можливих ситуативних варіацій мають бути першочерговими завданнями, поставленими перед правничою науковою спільнотою. Однією з таких обставин виступають надзвичайні ситуації. Яскравою ілюстрацією наведеного є події цього року, пов'язані із пандемією COVID-19, до яких прикута увага різних соціальних верств населення. Безумовно, обмеження, впровадженні з поширенням корона

вірусу, у тому числі на теренах України, не могли не потягнути спричинення шкоди (як матеріальної, так і моральної), процедурні особливості відшкодування якої мають бути належним чином проаналізовані та унормовані, а пропозиції, сформовані за результатами наукового пошуку щодо подальшого удосконалення окремих аспектів інституту відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, стати важливим засобом для розбудови дієвої системи нормативного регулювання.

Поняття «надзвичайна ситуація» можна вважати мультидисциплінарною категорією. Це багатоаспектне явище, дослідженню якого присвячені роботи як науковців в царині історії, соціології, психології, філософії, технічних наук тощо, так і представників правничих наук (екологічного права, кримінального права, адміністративного права та ін.). При цьому розглядається як теоретична площина цього складного явища (наприклад, особливості кримінальної відповідальності внаслідок умисного перекручення службовою особою відомостей про стан атмосферного повітря в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації), так і його практична складова. В сучасній вітчизняній цивілістиці дослідження особливостей відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, мають здебільшого мозаїчний характер, наявні напрацювання не мають комплексного характеру, що підтверджує актуальність обрання авторкою теми роботи.

Мул А. М. за мету дисертаційного дослідження було поставлено визначення особливостей відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, та розроблення конкретних пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди із зазначених питань. Для досягнення окресленої мети дисертанткою сформульовано низку завдань, спрямованих на вивчення та характеристику об'єкта і предмета дисертаційного дослідження. Подальше ознайомлення з роботою надало змоги дійти висновку, що кожне з поставлених завдань корелює з назвою відповідного підрозділу дисертаційної роботи.

З урахуванням викладеного, дисертаційне дослідження Мул А. М. вбачається надзвичайно актуальним, необхідним та своєчасним як для науки цивільного права, так і для правозастосовчої практики.

Актуальність обраної теми дослідження підтверджується також тим, що дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927).

Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірності.

Структура дисертаційного дослідження Мул А. М. на тему: «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій» відповідає поставленій меті та окресленим завданням дослідження, виклад його результатів автором здійснено на належному науково-методичному рівні із застосуванням сукупності загальних та спеціальних методів наукового пізнання: діалектичного, порівняльно-правового, формально-логічного, догматичного, функціонального аналізу, техніко-юридичного та ін.

Ознайомлення з дисертацією Мул А. М. на тему: «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій» дає достатньо підстав вважати, що автор в цілому успішно досягла запланованої мети та виконала завдання дослідження. Цьому сприяла вдала структурна побудова дисертації, яка

дозволила всебічно та належним чином висвітлити та охарактеризувати ключові питання обраної тематики.

Дисертаційна робота Мул А. М. складається з трьох розділів, які охоплюють собою дев'ять підрозділів. Авторка починає дослідження загальною характеристикою зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій (Розділ 1). Дисертанткою у цьому розділі проведено аналіз нормативного визначення та доктринальних підходів до поняття «надзвичайна ситуація», окреслено та охарактеризовано характерні риси надзвичайної ситуації як правового явища. За результатами проведеної наукової розвідки визначено зміст та характерні ознаки зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій.

У Розділі 2 роботи з загальнотеоретичного ракурсу акцент дослідження зміщено безпосередньо на підстави та умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. Авторкою проаналізовано підстави виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, вказано на їх недоговірну природу. Розглянуто об'єктивні умови та суб'єктивну умову виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, наголошено на розмежування відповідальності за завдання шкоди внаслідок настання надзвичайної ситуації держави як первинного публічно-правового суб'єкта забезпечення цивільного захисту та безпосередньо юридичних (фізичних) осіб, що несуть цивільно-правову відповідальність. В окремий підрозділ винесено дослідження підстав звільнення від обов'язку з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій.

Останній розділ роботи присвячено аналізу особливостей відшкодування шкоди, завданої внаслідок окремих надзвичайних ситуацій. В ньому авторкою разом із дослідженням доктринальних напрацювань приділено увагу судовій практиці по справах відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного характеру, природного характеру, соціального й воєнного характеру та наведено відповідні статистичні дані.

Запропонована дисертанткою структура роботи надала можливість здійснити послідовний аналіз проблемних аспектів інституту відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій.

Обґрунтованість та достовірність запропонованих авторкою висновків, пропозицій та рекомендацій досягається за рахунок опрацювання належної кількості джерел – вказаний у роботі список використаних джерел містить 231 найменування, серед яких значну частину складають праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-фахівців у сфері цивільного права та теорії деліктних зобов'язань. Достатня частина використаних джерел представлена нормативно-правовими актами та матеріалами практики, що свідчить про комплексний підхід до виконання сформульованих авторкою завдань. Слід також констатувати наявність публікацій необхідної кількості наукових праць за темою дисертації. Відповідно до інформації, наведеної у авторефераті дисертації та безпосередньо у рукопису дисертаційного дослідження (у тому числі в анотації та додатках), основні результати дисертаційного дослідження викладено у десяти наукових працях: чотирьох наукових статтях у фахових наукових виданнях України, одній науковій статті у науковому періодичному виданні іншої держави (Республіки Молдова), п'яти тезах доповідей на міжнародних та вітчизняних наукових і науково-практичних конференціях.

В результаті проведеного дослідження дисертантом сформульовано низку висновків і положень, що мають як науковий, так і практичний інтерес. Безсумнівним здобутком дисертації є її високий науково-теоретичний рівень, який свідчить про обізнаність дисертантки у науковій проблематиці, що стосується предмета її дисертаційного дослідження. Проведене в роботі дослідження завершується закумульованими за його результатами висновками та трьома додатками.

Новизна наукових положень та висновків дисертаційного дослідження Мул А. М. полягає в тому, що це нове, структуроване, логічно побудоване дослідження теоретичних та практичних проблем відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, у цивільному праві. Наукові

положення та рекомендації, запропоновані авторкою у роботі, всебічно обґрунтовані та аргументовані. Позитивною рисою дисертаційного дослідження є те, що переважна більшість викладених у ньому теоретичних узагальнень та практичних пропозицій сформульовані з позицій вдосконалення як законодавчих, так і доктринальних аспектів відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, в механізмі захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів права.

В роботі комплексно досліджено інститут зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. Авторка проаналізувала анонсований предмет дослідження, спираючись на праці українських та зарубіжних вчених, що звертались до проблем зобов'язань з відшкодування шкоди та правової природи надзвичайних ситуацій у цивільному праві; акти національного та зарубіжного законодавства, міжнародні акти, які врегульовують поняття надзвичайної ситуації та пов'язані з її настанням правові режими надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації тощо; сформулювавши рекомендації з удосконалення розуміння та порядку застосування механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій різної генези.

Авторкою запропонувати шляхи вдосконалення чинного законодавства, зокрема доповнення положень Цивільного кодексу України новою нормою – статтею 1188¹ «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації».

Позитивно сприймаються висновки, зроблені авторкою щодо встановлення випадків, коли завдання шкоди за обставин надзвичайних ситуацій призводить до виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації, а саме: 1) державою в межах публічних правовідносин із використанням механізмів та норм публічних галузей права, зокрема, адміністративного та екологічного; 2) в межах деліктного зобов'язання, коли має місце цивільно-правова відповідальність за наявності повного або «усіченого» складу цивільного правопорушення (не

виключаючи одночасного встановлення факту екологічного, кримінального або іншого правопорушення); 3) правомірними діями в рамках ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій незалежно від того, який з двох встановлених вище правових механізмів використовувався для компенсації шкоди, завданої самою надзвичайною ситуацією.

Заслужують на увагу сформульовані в роботі критерії встановлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправним діянням особи та шкодою, завданою внаслідок надзвичайної ситуації. Безумовно, такий зв'язок є складним й включає в себе спричинення протиправним діянням небезпечної події, яка в кінцевому результаті безпосередньо призводить до виникнення обстановки надзвичайної ситуації та виникнення у особи – завдавача шкоди обов'язку з відшкодування шкоди, завданої такою надзвичайною ситуацією.

Позитивної оцінки заслуговують також висновки авторки з приводу розуміння правової категорії «загрози настання майнової шкоди» в частині недостатності виключно самої загрози спричинення обстановки надзвичайної ситуації для виникнення самостійного деліктного або компенсаційного зобов'язання; обов'язковим елементом таких зобов'язань має бути майнова та/або немайнова (моральна) шкода, завдана потерпілим особам, при цьому встановлення факту наявності лише моральної шкоди достатньо для виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями (с. 120, 122 дисертації).

Окремо слід відзначити авторський підхід до розмежування підстав застосування цивільно-правового та публічно-правових (адміністративних, екологічних) механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації. Авторка слушно зауважує, що критерієм такого розмежування має виступати критерій наявності (або відсутності) протиправної поведінки певної особи (в тому числі органів державної влади, їх посадових та службових осіб) та її необхідного причинно-наслідкового зв'язку зі шкодою, завданою надзвичайною ситуацією. Відзначається доцільність об'єднання згаданих публічно-правових механізмів в межах

єдиної галузі – законодавства України у сфері цивільного захисту (с. 20, 96–97 дисертації).

Належний рівень теоретико-правового обґрунтування запропонованих положень забезпечується у тому числі й використанням авторкою термінологічним апаратом суміжних галузей права (зокрема, оперування категоріями процесуального права).

Дисертаційна робота Мул А. М. містить також й інші актуальні позитивні висновки та авторські здобутки, відображені в дисертації та авторефераті.

Зауваження до дисертації

Поряд із позитивною оцінкою дисертації Мул Альони Миколаївни на тему: «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій», деякі положення проведеного дослідження потребують уточнення або додаткової аргументації.

1. Більш детального обґрунтування потребує теза авторки щодо критеріїв встановлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправним діянням особи та шкодою, завданою внаслідок надзвичайної ситуації (с. 4 автореферату; с. 19, 83–86 дисертації), а саме варто було б уточнити як природу самих критеріїв, так і специфіку причинно-наслідкових зв'язків у зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями та особливості їх доведення (доказування).

2. Дискусійним є висновок авторки дисертації щодо розуміння правової категорії «загрози настання майнової шкоди» в частині наявності майнової та/або немайнової (моральної) шкоди, завданої потерпілим особам як обов'язкового елементу таких зобов'язань (с. 19, 33, 37–40, 95, 106, 111). Вбачається, що сам факт завдання шкоди незалежно від того, чи завдано майнової чи немайнової (моральної) шкоди вже свідчитиме не про ризик чи загрозу настання майнової шкоди, а про її наявність. Тому за таких обставин, матиме місце зобов'язання не внаслідок «загрози...», а внаслідок «завдання шкоди».

3. Потребують додаткового обґрунтування критерії розмежування підстав застосування цивільно-правового та публічно-правового механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації. Адже у роботі вказані механізми аналізуються дисертанткою з різних точок зору (с. 87, 91, 100–101, 128–130), однак з висновків не достатньо чітко зрозуміло у яких саме випадках учасники цивільного обороту нестимуть відповідальність самостійно, а в яких така відповідальність покладатиметься на державу чи територіальні громади.

4. Цікавим вбачається висновок авторки щодо доцільності закріплення у цивільному законодавстві механізму відшкодування шкоди за відсутності вини її завдавача, що ґрунтується на принципі ризиків внаслідок експлуатації об'єктів (джерел) підвищеної небезпеки, а також механізмів обов'язкового страхування відповідальності їх операторів та ризиків настання шкоди, внаслідок експлуатації таких об'єктів. Разом з цим, варто було б більше уваги звернути на аналіз конкретних фактичних обставин, за яких для операторів об'єктів (джерел) підвищеної небезпеки наступала би цивільно-правова відповідальність і при яких обставинах вони б звільнялись від відповідальності.

Загальний висновок по дисертації

В цілому висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Мул Альони Миколаївни на тему: «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій», яка містить результати вирішення важливого наукового завдання – визначення загальних закономірностей та видових особливостей зобов'язань, які виникають внаслідок відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями, окреслення специфіки правового регулювання зазначених відносин щодо відшкодування шкоди, розробка пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди. Положення, узагальнення і висновки означеної дисертаційної роботи можуть виступати

предметом для наукових дискусій та обговорень на засіданні спеціалізованої вченої ради та стати підґрунтям у подальших наукових розробках авторки.

Дисертаційне дослідження Мул А. М. є самостійною кваліфікованою науково-дослідною працею, що містить нові науково обґрунтовані та аргументовані результати, що у своїй сукупності є значущими як для розвитку цивілістичної доктрини, так і мають вагоме практичне значення.

Дисертація логічно структурно побудована, оформлена відповідно до вимог, що висуваються Міністерством освіти і науки України до такого роду робіт. Положення дисертаційного дослідження викладені чітко, зрозуміло, у логічній структуровій послідовності, українською мовою у науковому стилі, а пропозиції та рекомендації, запропоновані авторкою, можуть бути використані для удосконалення положень чинного законодавства, практики його застосування та запроваджені в освітній процес.

Автореферат та наукові публікації, анонсовані авторкою (п'ять наукових статей у вітчизняних та міжнародних фахових виданнях та п'ять тез доповідей на міжнародних та вітчизняних наукових і науково-практичних конференціях), в достатній мірі відображають основні положення, висновки та результати дисертаційного дослідження. Серед наукових праць, опублікованих за темою дисертації, відсутні публікації, що є ідентичними або подібними за суттю. Текст автореферату відповідає тексту дисертаційного дослідження, науковий доробок авторки, викладений у вступі, основному змісті роботи та її висновках, ідентичний наведеному в авторефераті, у тому числі в реферованій його частині.

Основні висновки та результати дисертаційного дослідження Мул А. М. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук містять положення наукової новизни відповідного рівня.

Дисертаційна робота Мул А. М. відповідає паспорту спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (напрямок досліджень – відшкодування моральної та матеріальної шкоди).

Таким чином, викладене дає підстави вважати, що дисертація **Мул Альони Миколаївни «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій»** відповідає вимогам пунктів 9–13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (з наступними змінами), а її авторка – Мул Альона Миколаївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

кандидат юридичних наук

О. А. Устименко

Підпис засвідчую
Начальник служби управління
персоналом

